

POMOGÁTS BÉLA

Fordítás közben

— Rónay György világirodalmi tanulmányairól —

A világirodalommal foglalkozó tanulmányokat többnyire a fordító munka alkalmi hívták elő Rónay György tolla alól. Mégsem műhelytanulmányok, a legkevésbé sem a fordítás „melléktermékei”. Sohasem pusztán az alkalom szülöttei. Rónay György azokról beszél bennük, akiket kora ifjúsága mesterreinek választott: Du Bellay-ról, Racine-ról, Goethéról, Pierre Jean Jouve-ról, Supervielle-ről; illetve azokról, akikre már érett fővel talált rá, mint társaira a hasonló törekvések és ízlés okán: Ungarettiről, Böllről.

E tanulmányok jelentőségét a választott tárgy komplex megközelítésének módszere és a műelemzés biztonsága okozza. Rónay György világirodalmi esszéi általában íróportrék: a kor, a mű és az alkotó közül a harmadikhoz kívánt elvezetni; igaz, közben a két másikat is bemutatta. Ő maga is a művész, az ember megértését és ábrázolását tekintette céljának: „a mű és a valóság közé — írja egy helyen — oda kell iktatnunk azt, aki a valóságban él, és a művet írja.” Az író emberi lényét, személyiségét akarta megismertetni olvasóival. Portréi arra törekedtek, hogy különböző eszközök felhasználásával hatoljanak be egy-egy alkotó személyiség világába, az egyéniség belső övezeteibe. Az eszközök változatossága és komplexitása különösen akkor hozott eredményeket, ha a tanulmányok írója egy évszázadokkal korábban élt emberi lélek titkai után nyomozott. A Retz bíborosról írott szép esszé például módszeres munkával, mint a elemző eljárások összetett használatával derítette fel a francia barokk eme különös hősnének karakterét. Rónay a kortársak jellemzéseiből indult ki: Saint-Évremond, La Rochefoucauld, Tallemont des Réaux és Hénault parlamenti elnök Retzről rajzolt arcképeit illesztette egymás mellé, s mintegy a modern kriminalisztika „mozaikeljáráásával” kísérelte meg felvázolni a legendás bíboros arcának valóságos vonásait. Ezt követte az életrajz ismertetése és vizsgálata, az író elhelyezése a kor történeti és művelődési képében, összefüggéseiben. Rónay ezt a feladatot is körültekintő módon oldotta meg; egyforma figyelemmel vizsgálta a Fronde és a régenség művelődéstörténeti és szociális viszonyait. Éppúgy használta az orosz Borisz Fedorovics Pozsnyev történeti munkáját a 17. század első felének francia parasztmozgalmairól, mint a kor ismert francia monográfusainak műveit. A kortársak és a történetírók információi után aztán magukat a műveket — jelen esetben Retz memoárjait — tanulmányozta, hogy belőlük értse meg hősnének lelkét, sorsát és drámáját.

Retz egyéniségének elemzéséből a corneille-i barokk ember képe bontakozik ki előttünk. Rónay azokkal a fogalmakkal — a *gloire*, a *devoir*, az *honneur* fogalmaival — magyarázta Retz bíboros jellemének végső igazságát, melyeket a barokk kor világképe és mentalitása hozott létre mint életelveket és erkölcsi eszményeket. Először meg kellett fejtenie, a mai idők fogalmi rendszerének nyelvére kellett lefordítania a kor erkölcsi, művelődési és intellektuális képzetait. Ezeknek a képzeteknek a megvilágítása és magyarázata révén a művelődéstörténeti korszakfogalmak egyféle „antropológiai” tartalmat nyertek; Rónay Retz bíborosa a barokk kor jellegzetes emberét reprezentálja,

aki egyszerre író, államférfi és egyháznagy, egyszersmind önmagával vívódó egyéniség. A barokk jelentésének antropológiai jellegű kitágítása kettős haszonnal jár: egyrészt az antropológiába bevezeti a történetiség elvét; másrészt korszerűbb és súlyosabb értelmet ad a művelődéstörténeti korszakolás műveletének. A történetiség elvének szigorú érvényesítése és a társadalmi, illetve művelődéstörténeti körülmények alakulása iránt tanúsított figyelem ugyanakkor elejét veszi annak, hogy Rónay György elemzései, hasonlóan a szellemtörténeti iskola némely képviselőjének fejtegetéséhez, légvárákká váljanak. Valójában arról van szó, hogy Rónaynál konkrét tartalmat kapnak a szellemtörténet fogalmai, éppen a történetiség elmélyültebb vizsgálata ad valószínűsőbb jelentést ezeknek a fogalmaknak. A barokk fogalmának antropológiai — az emberi személyiség fejlődését érintő — értelmezése például mindig meggyőzőnek tetszik. Ugyanígy meggyőzőek azok az elemzések, melyek Du Bellay alakjában a reneszánsz, Chénier esetében a rokokó vagy Hugónál a romantikus ember fogalmát és természetét írják le.

Az emberi személyiség történeti szempontú vizsgálata azonban nem egyetlen erénye Rónay György tanulmányainak. A művek elemzésében talán még több találatkonysággal és esszéista ötletességgel találkozunk. Mindig az alkotás belső szervezettségét derítette fel; s noha nem használta a strukturalista módszereket, mégis az irodalmi mű nyelvi anyagának és jelentésének viszonyait világította át, s természetesen felhívta a figyelmet a mű és az alkotó, a mű és a művelődéstörténeti korszak kapcsolatára is. Különösen az írói személyiség és a stílus kölcsönösségét vizsgálta nagy figyelemmel. A Balzac egyéniségének és írásmódjának lényegi kapcsolatáról — Proust nyomán — kifejtett gondolatok például egészen új megvilágításba helyezték a francia író úgynevezett „pongyola” stílusát. Rónay kimutatta, hogy Balzac mellérendelések és alárendelések szövevényeit létrehozó hullámmzó mondatai az író lelkének mozgását, áradó érzéseit és szenvedélyes eszmélkedését követték; stiláris természetükben a modern próza prousti iskoláját készítették elő. Ennél az elemzésnél a fogalomalkotás pontosságára törekvő gondolkodó erő és a nagyfokú kritikusi érzékenység segítette Rónayt. Hasonló erényei öltenek alakot a modern francia líra mestereiről — Eluard-ról, Cocteuról, Pierre Jean Jouve-ról és Supervielle-ről — írott esszéiben. Ezek a tanulmányok — a műelemzés és a lélektani elemzés teljesítményein túl — a modern költészet természetének vizsgálatára tesznek kísérletet.

Az eddig elmondottakból az is kiderül, hogy Rónay György imponálóan gazdag ismeretanyag birtokában építkezett. A dokumentumok, a kor, a művek és a kritikai irodalom ismerete valóban hiánytalanak látszik. A világ-irodalmi tanulmányok információs gazdagsága nemegyszer ragadja magával az olvasót, s talán még vonzóbb e tanulmányok írójának franciásan világos stílusa és józan racionalizmusa. Rónay rokonszenves világossággal írt meglehetősen bonyolult fogalmakról, akár Kafka műveiről, akár a szürrealizmus poétikájáról beszélt. Nemcsak fogalmazása világos, gondolkodása is: a Kafka műveiről adott elemzése példája annak, hogy miként lehet a metafizikai spekuláció, a misztifikáció vagy az értetlen mellébeszélés hálójából kiszabadítani egy írói alkotás értelmét, s miként lehet intuíciókban gazdagon, mégis tárgyszerűen megvilágítani a művészi személyiség és a műalkotás összefüggéseit. Az elemző módszerek komplex gazdagsága és józan racionalizmusa mindig érdekes olvasmánnyá avatja Rónay György esszéit, s a világirodalmi tanulmányok is azt igazolják, hogy írójuk a modern magyar esszéirodalom legjobb mesterei közé tartozott.